

Історія мовознавства

DOI: 10.26565/2227-1864-2023-93-14
УДК 81.23

Психолінгвістичні та психологічні підстави дешифрування писемності майя (до 100-річчя з дня народження Юрія Кнорозова)

Ірина Кононенко

*доктор філологічних наук (Україна), доктор габілітований (Польща),
професор кафедри українистики, факультет прикладної лінгвістики
Варшавський університет
(вул. Добра, 55, Варшава, Польща)
e-mail: ikononenko@uw.edu.pl; <https://orcid.org/0000-0002-7637-3271>*

Стаття присвячена психолінгвістичним і психологічним підставам зацікавлення мовою та культурою народу майя Юрієм Кнорозовим - геніальним уродженцем Харківщини. Саме Кнорозов розшифрував писемність майя, що дало можливість прочитати книги майя, написи на пам'ятках і продовжувати поповнювати скарбницю знань про цей народ.

Постать науковця, методи його досліджень у низці наукових праць, у мас-медіа значною мірою спотворені. У запропонованій статті дається спростування цих інсинуацій, пояснюються передумови виникнення інтересу Юрія Кнорозова до писемності майя. Таке дослідження проводиться вперше.

Витоки зацікавлення Кнорозовим культурою майя лежать у його дитинстві. Батьки Юрія застосовували глибоко продуману систему виховання дітей, розвивали в них любов до літератури та мистецтва. Збереглися дитячі малюнки Юрія Кнорозова, частина з яких є ілюстраціями до творів Костянтина Бальмонта про Мексику, передусім про історію, міфологію, археологічні пам'ятки майя. У родині було прийнято писати один одному шифровані записки. В майбутньому це допомогло Юрію Кнорозову знайти систему дешифрування ієрогліфів майя.

У студентські роки Кнорозов почав досліджувати книги майя. Він розробив методику позиційної статистики та перехресного читання, виділивши 355 ієрогліфів; виявив у писемності майя співвідношення «знак - фонетичний склад».

Наукова спадщина Юрія Кнорозова, методи його досліджень, факти біографії потребують подальшого аналізу. Постать науковця, його праці мають бути популяризовані в Україні.

Ключові слова: Юрій Кнорозов, майя, писемність, дешифрування, психолінгвістичний та психологічний аналіз.

У 1922 р. виповнилося 100 років від дня народження Юрія Кнорозова – геніального уродженця Харківщини, якому вдалося розшифрувати писемність майя. Саме ієрогліфи майя були єдиною писемністю американських континентів у доколумбову епоху. Відкриття Юрія Кнорозова дало можливість прочитати книги майя, написи на пам'ятках – від посуду до пірамід – і продовжувати поповнювати скарбницю знань про цей народ, його історію та культуру. На жаль, постать науковця, методи його досліджень у низці наукових праць, у мас-медіа, в тому числі в українських, значною мірою спотворені. Розшифрування науковцем ієрогліфів деякі намагаються пояснити його містичними здібностями, використанням шаманських практик тощо. У запропонованій статті дається спростування цих інсинуацій, пояснюються передумови, які дали поштовх

інтересу Кнорозова до писемності майя. Таке дослідження проводиться вперше.

Юрій Кнорозов розпочав роботу над дешифруванням ієрогліфів майя ще у студентські роки. Матеріалом його дослідження стали копії трьох рукописів (т. зв. кодексів) майя, а також праця «Повідомлення про справи в Юкатані» інквізитора Дієго де Ланди, написана ним у 1566 р. староіспанською мовою [17]. Єпископ де Ланда прибув у Центральну Америку в період її завоювання з метою проповідництва християнства. При цьому він нищив (часто – спалював) як самих індіанців, так і їхні книги, написані на папері з кори фікуса. Де Ланда переказав запис індіанця На Чі Кока, в якому була подана відповідність 29 ієрогліфів та іспанських літер, проте це не давало можливості зрозуміти принципи графічної системи майя і прочитати давні тексти, написані цією мовою. Кнорозов виділив у кодексах майя

355 знаків, що повторюються, причому в різних варіантах запису, і зрозумів, що сутність писемності не фонетична (звук – літера), а складова (силабічна) [23, с. 6]. Поступово, застосовуючи методи позиційної статистики та перехресного читання, з корпусу ієрогліфів Кнорозов почав виділяти корені слів та службові морфеми. Аналіз частотності повторення знаків дозволив науковцю вийти на рівень речення і знайти його предикативну основу, а також другорядні члени речення та службові слова. Уточнювати зміст речень часом допомагали малюнки, наприклад, тварин (собака, індик та ін.) або споживання індіанцями какао. Вже перша публікація Юрія Кнорозова про метод дешифровки та отримані результати, що вийшла друком у 1952 р. [11], стала справжньою сенсацією. У 1956 р. Кнорозов захистив дисертацію, за яку йому відразу було присвоєний ступінь доктора наук. У наступні роки Кнорозов займався різними науковими проблемами, але передусім продовжував розшифровувати тексти майя [12, 13, 15 та ін.].

Для Юрія Кнорозова характерними були надзвичайна ерудиція, енциклопедичні знання у різних галузях науки та мистецтва. Витоки зацікавлень Кнорозова, в тому числі культурою та мовою майя, лежать у його дитинстві. Юрій Кнорозов народився в 1922 р., як прийнято вважати, – у селищі (тепер – місті) Південне, що знаходиться у 18 кілометрах від Харкова. Сьогодні будинок, де, ймовірно, народився майбутній науковець, знаходиться на вулиці Кнорозова, там живуть нащадки його сестри. Біографія Кнорозова найбільш повно описана у книзі Г. Г. Єршової «Останній геній ХХ століття. Юрій Кнорозов: доля ученого» [9] та в інших публікаціях Єршової. Водночас, незважаючи на те що у книзі подаються важливі факти з життя Кнорозова, їхня інтерпретація нерідко далека від дійсності. Більше того, ця інтерпретація кидає тінь на особистість науковця, результати його титанічної праці. Недаремно в окремих рецензіях та згадках про публікації Єршової [19; 22] говориться про те, що, замість того щоб на науковому рівні спробувати пояснити, звідки Кнорозов мав знати у дитинстві про культуру майя, Єршова пише про екстрасенсорні здібності науковця (що спростовано його родичами) і вважає, що Кнорозов використовував окультні практики [9, с. 89-105].

Натомість розгадка таємниці, чому Кнорозов зацікавився саме майя, пов'язана з педагогічною системою, яка була застосована та розвинута у сімейному колі його батьками. Батьки Кнорозова – Валентин Дмитрович та Олександра Сергіївна познайомилися на лекції відомого науковця та лікаря В. М. Бехтерева з нейропсихології (у 1927 р. Бехтерев став однією з перших жертв сталінських репресій, був отруєний). Майбутні батьки, ще до створення

родини, домовилися, що у вихованні майбутніх дітей будуть базуватися на наукових працях із психології та педагогіки, передусім В. М. Бехтерева та В. М. Сороки-Росинського [12, с. 6] (про педагогічні погляди Сороки-Росинського див.: [21]). Очевидно, досвід В. Д. та О. С. Кнорозових має бути глибоко вивчений, що до цього часу зроблено не було. Натомість у численних родинах онуків і правнуків Кнорозових, в тому числі тих, що проживають в Україні, зберігаються домашній архів, особисті речі членів родини, бібліотека, твори мистецтва тощо. Потрібні розширені інтерв'ю з членами родини Кнорозових, спогади про систему виховання в сім'ї та про самого Юрія Кнорозова. Частково такі інтерв'ю були проведені Г. Г. Єршовою, натомість внаслідок конфліктів із членами родини, передусім з донькою та онукою науковця, збирання спогадів було припинене. Незрозуміло, чому монополія на духовну спадщину родини Кнорозових, опис його біографії та її трактування належать одній людині, яка, тим не менше, при цьому багато зробила для фіксації фактів життя Кнорозова. Виникає питання про те, чому немає досліджень на цю тему в Україні (пор., однак, газетну публікацію [25]), хоча до 1943 р. Кнорозов жив на Харківщині, там у 1937 р. закінчив 7 класів 46-ої залізничної школи, у 1939 р. закінчив робітфак при ІІ Харківському медичному інституті, а потім – перші два курси історичного факультету Харківського університету [1]. Переїхавши у 1943 р. до Москви, а згодом – до Ленінграду, Кнорозов приїжджав потім у Південне до батьків і сестри, яка працювала у Всеукраїнському ендокринологічному інституті у Харкові і зберігала дитячий архів Кнорозова.

Юрій Кнорозов був наймолодшим сином у великій родині (Юрко – так його ім'я було записано у свідоцтві про народження). Три його старші брати та сестра також стали науковцями у різних галузях знань і добилися видатних результатів [9, с. 65, 70]. Батьки розвивали у дітей любов до літератури, надаючи перевагу класичним творам, поезії, а також пригодницькій, детективній, публіцистичній, науково-популярній літературі. Батько, інженер, захоплювався музикою і писав картини. Ці інтереси в родині підтримувалися все життя (наприклад, у 1953 р. батько у листі просив Юрія привезти серенаду Шуберта для рояля [12, с. 15]). Згідно з теорією Бехтерева, батько давав дітям завдання малювати як правою, так і лівою рукою, що сприяло розвитку обох півкуль головного мозку, розбудові різних мозкових зон та підвищеній кількості поєднань нейронів між півкулями мозку. У дитинстві Юрій Кнорозов писав казки, у юності – вірші. Діти займалися музикою. Юра Кнорозов та його сестра Галина брали участь у музичному конкурсі у 1932 р. у Харкові. Хоча Юрій став одним із переможців конкурсу, після нього він розбив свою скрипку, коли побачив на вулицях померлих від голоду. Розбиту скрипку у футлярі він зберігав усе своє життя [9, с. 77].

Вже після смерті Юрія Кнорозова у 1999 р. у родині сестри були знайдені його дитячі малюнки. Саме вони, а також підписи під ними й стали джерелом містичних теорій розшифровки Кнорозовим писемності майя. Але, насправді, вони є ключем до розгадки, чому центром наукових інтересів Кнорозова стали саме майя, тільки підставою є зовсім не містика та шаманські практики. Розшифрувавши ієрогліфи, Кнорозов сам не міг пояснити, чому, незважаючи на зацікавлення історією різних цивілізацій, в тому числі Давнього Єгипту, психологією, психіатрією, лінгвістикою, математикою, медициною, він обрав для досліджень саме письмена майя. Жартома він колись сказав своїм колегам, що, напевно, коли у дитинстві грав із старшими братами у крокет, випадково отримав удар по голові, що й привело до появи його дару. Цей жарт, на жаль, був поданий як факт у розділі про Кнорозова у книзі, яка стала популярною в Україні й призначена для дітей [24], а також у знятому на її підставі 5-хвилинному анімаційному фільмі (частини мультсеріалу) [10]. На сайті Львівської міської ради стверджується, що мультсеріал подивилися більше, ніж мільйон глядачів [7]. На каналі Ютуб є версії цього фільму українською та англійською мовами. У фільмі показано, як хлопчика-Кнорозова б'ють палкою по голові, після чого у нього з'являються особливі здібності, він малює дивних тварин, робить під малюнками підписи, що асоціюються з культурою майя, а потім, попадаючи в дорослому віці у Мексику, говорить: «Я відвідав батьківщину майя. І тут я згадав про свої дитячі малюнки. Що це? Просто збіг?». Отже, можна зробити висновок, що не потрібні виховання, освіта та кропітка праця, можна отримати удар по голові й стати геніальним науковцем. Не кажучи про те, що Кнорозов не бачив у дорослому віці ці малюнки та підписи під ними і не пам'ятав про них. Вони відобразилися у його підсвідомості.

Йдеться про дитячі малюнки Юрія Кнорозова, на яких зображені тварини та птахи, деякі з котрих не представлені в реальній фауні. Малюнки можна було б пояснити передусім фантазією дитини 4-х-5-ти років, якби не деякі підписи під ними. Найбільшу увагу дослідниці Г. Г. Єршової та її послідовників, у тому числі в Україні (які здебільшого просто переказують теорії про містичні здібності Кнорозова [пор., напр.: 6; 27]) привертають два малюнки, що мають підписи *паленка* і *поленка*. На першому, найбільш виразному, різнокольоровому, зображено зруйновану колону, на якій сидить зелений птах з довгим хвостом, поруч багатобарвна папуга, у підніжжя колони повзуть дві змії. Малюнок зеленого птаха з підписом *паленка* опублікований у книзі Єршової з підписом: «Ще одне невідоме слово

з майбутнього: змія «паленка» [9, с. 65]. Змія на гілці зображена також на іншому, невеличкому малюнку з написом *поленка*. Містичні збіги, на думку основного біографа Кнорозова, полягають у тому, що у Мексиці є місто Паленке – один із основних центрів культури майя. Коли Кнорозов уперше потрапив до Мексики, він попросив спочатку повезти його у місто Паленке. Перебуваючи в Гватемалі, він купив своїй онуці подарунок – брошку, що зображувала птаха з довгим хвостом, дуже подібного до того, який був на малюнку маленького Кнорозова. Проаналізуємо ці та інші малюнки та записи під ними.

Дослідження написів на малюнках Юрія Кнорозова свідчить про те, що їх робила дитина, яка ще не вміла читати і тільки вчилася писати. Про це говорить фонетичний запис слів (наприклад, *баба йага*, *змеїи* та ін.), помилки, зайві або пропущені літери. Крім того, частина літер записана дзеркально, сполучувані слова нерідко даються без проміжків, а часто це лише уривки слів, що підтверджує думку про те, що записи були зроблені дитиною на ранньому етапі освоєння письма. У п'ятирічному віці Кнорозов написав невеличку казку про kota, яка дійшла до нас [9, с. 62]. Казку написано російською мовою, але із впливом української, що відбивається у правописі та фонетичному записі окремих слів, пор.: *Он часто напивал малоко или ел перог или ещо штонибуд*. Водночас частина малюнків та підписів під ними були ілюстраціями до казок та легенд, про що свідчать підписи під малюнками: *домовой*, *дракон* та ін. Для розуміння малюнків і записів маленького Кнорозова важливо також, що його брати та сестра отримали значною мірою домашню шкільну освіту. Навчала їх переважно мати, яка за професією була вчителькою. Очевидно, що під час домашніх уроків був присутній і Юра.

Дитячі малюнки Кнорозова до цього часу були проаналізовані тільки Єршовою та дитячим психологом Ганною Портною, яка дійшла висновку про те, що малювала здібна дитина, але зображення змії, гострих зубів звірів, дуже великих білих очей з маленькими зіницями говорять про увагу дитини до агресії [9, с. 63-64]. Інтерпретація малюнків Кнорозова цими дослідниками в корені невірна, окрім того, що малювала здібна дитина. Пояснення вживання Кнорозовим слова *паленка* у двох фонетичних записах, малюнки змії та дивовижних істот полягає в тому, чому приділяли увагу батьки Кнорозови у своїй системі виховання. Як було згадано вище, була привита любов до книг, у тому числі поетичних та наукових. Щоб розгадати «код особистості Кнорозова», треба звернутися до літератури, яка була популярною в колах інтелігенції на початку ХХ століття.

Одним з найбільш відомих письменників того часу був Костянтин Бальмонт. За різними версіями, прадідом поета був херсонський поміщик Іван Баламут, чиє прізвище згодом було трансформоване у *Бальмонт*. Мати поета Віра Миколаївна

народилася у Кам'янець-Подільському. Поезії Бальмонта українською мовою перекладали М. Мухін, Г. Супруненко, Д. Загул, Г. Кочур, Р. Лубківський, М. Стріха [20]. Бальмонт не тільки писав вірші, але й був блискучим есеїстом, популяризатором науки, перекладачем. Його творча спадщина величезна. Більшу частину життя Бальмонт жив за межами Росії, назавжди покинувши її у 1922 р. У 1923 р. він був висунутий на Нобелівську премію в галузі літератури. Бальмонт цікавився історією та культурою різних народів, антропологією, етнографією, володів кількома мовами, читав лекції в Оксфорді (1897 р.). Бальмонт подорожував у різні країни, в тому числі в Японію, Єгипет, Полінезію, Австралію та ін., здійснив дві подорожі навколо світу. Але особливо його цікавила Мексика. У 1905 р. він здійснив тривалу подорож до Мексики, побувавши в основних культурних центрах майя. Протягом довгих наступних років Бальмонт звертався до культури майя, яку глибоко вивчав за тогочасними науковими джерелами, написаними іспанською, німецькою та англійською мовами. Саме Бальмонт став першим популяризатором культури майя в Російській імперії, автором поетичних збірок, опублікованих щоденників, численних есе про міфологію та історію майя, автором фотографій пам'яток культури та природи Мексики, які також були надруковані в одній з його збірок [2; 3; 4; 5].

Як зазначає М. Й. Назаренко, К. Бальмонт виступав з лекціями у різних куточках світу. З лекційними турами він «неодноразово відвідував Україну: міста Київ, Одесу й Харків – у березні-квітні 1914, Харків, Полтаву та Суми – у лютому-березні 1916. Він мав успіх у місцевої публіки» [20]. Ймовірно, батьки Кнорозова були на цих лекціях у Харкові, куди вони переїхали у 1911 р.

Малюнки Юрка Кнорозова значною мірою є ілюстраціями до творів Бальмонта, нерідко у дитячій інтерпретації. Найбільш відомий малюнок – зеленого птаха з підписом *паленка* ілюструє вірш Костянтина Бальмонта «Смарагдовий птах» (рос. «Изумрудная птица»), що присвячений священному в майя зеленому птаху з довгим хвостом, який не живе в неволі, – *Кетцаль* (*Квезаль*) (Рис.1).

Рис.1. Малюнок Юрія Кнорозова (початок 20-х рр. XX ст.)
Drawing by Yuriy Knorozov
(beginning of the 20s of the 20th century)

<https://nevcbs.spb.ru/sobytia/vstrecha-poslednij-genij-hh-veka-jurij-knorozov-ili-istoriya-pro-kota-dlinoju-v-zhizni/>

В результаті дешифровки писемності майя, здійсненою Кнорозовим, потім буде з'ясовано, що існують синонімічні ієрогліфи, які позначають цього птаха. Один ієрогліф читається як *к'у-к'(у)*, другий – *яшум* (букв. – *зелений птах*) [12, с. 195, 202]. Вірш Бальмонта починається словами *В Паленке меж руин...* (збірка рос. «Птицы в воздухе», цикл «Майя») [5]. Зрозуміло, що цей вірш був прочитаний Юркові Кнорозову батьками або старшими братами чи сестрою. Саме тому він сприйняв його на слух і записав назву міста як *паленка* або, при іншому малюнку, *поленка*, зрозумівши слово не як таке, що не відмінюється, а, за аналогією, як іменник з морфемами *-енка*. Те, що відомі щонайменше дві ілюстрації Кнорозова до цієї поезії, говорить про величезне зацікавлення дитини загадковою цивілізацією. Найцікавіше, що вірш Бальмонта мав епіграф – записане фонетично речення майських письмен, яке зафіксував у XVI ст. іспанський єпископ Дієго де Ланда. Бальмонт подав ці слова латинськими літерами (*Kat uacunah ta ya ta va*) з коментарем – майські письмена. Це речення стало значною мірою вихідним для дешифрування Кнорозовим у майбутньому писемності майя.

У дитячих малюнках Юрія Кнорозова часто зустрічаються зображення змії, драконів, нерідко з відповідними підписами. Безперечно, в родині читали не тільки вірш про Паленку, але й інші поезії зі збірки Бальмонта «Птахи у повітрі», одна з частин якої присвячена майя. Серед найбільш частотних слів цієї збірки – *змея*, *Змей*, *змеиний*, *змейный*, *дракон*, *Дракон*, а також *змеино-красив*, *женщина-змея* [5]. Змії виступають і як міфологічні персонажі майя, і як плазуни, а стебла рослин також порівнюються із зміями. Малюнки Кнорозова, в яких змії або дракони виступають агресивними істотами (що дало підстави психологу зробити невірний висновок про приховану агресію дитини, її страхи – див. вище), часом пов'язані з описаними у віршах Бальмонта кривавими обрядами майя. Можливо також, що книга була однією з найулюбленіших у родині. Незважаючи на те що будинок у м. Південне був збудований у буремний 1921 р., навколо нього сім'я висадила не плодові дерева, а ялинки, які ростуть і до цього часу. Можна припустити, що це певна відсилка до поезії Бальмонта, в якому він називав країну майя «Країною Зелених Ялин».

Очевидно, в родині Кнорозових також була популярною книга епістолярної прози «В країнах Сонця» (рос. «В странах Солнца») авторства К. Бальмонта. Зокрема, описуючи подорож до Паленки, Бальмонт згадує, що зірвав там гілочку кипариса і вислав її у листі в Росію. При цьому він порівнює гілки кипарисів із зміями [2] (згадаймо малюнок Кнорозова з підписом *поленка* – відірвану гілку, по якій повзе змія). Ще одним виданням, присвяченим поезії та культурі народів світу, в тому числі майя, є книга К. Бальмонта «Зови древности», видана у 1911 р. [4]. Цікаво, що одним з її ілюстраторів був видатний український художник Г. Нарбут. Саме йому належить ілюстрація, присвячена майя.

Існує ще один дитячий малюнок Юрія Кнорозова, який прийнято вважати загадковим. На ньому зображена якась істота. Підпис під цим малюнком – *танкас*. Згідно з теорією Єршової це слово було нав'язане Кнорозову невідомими силами і напис нібито свідчить про те, що він малював сузір'я Чумацький Шлях, оскільки слово нагадує назву цього сузір'я у мові майя. Проте це беззаперечно підтасовка фактів, оскільки мовою майя це слово (сполучення слів) звучить не як *танкас*, а *тамакас* (*тамкас*) (*tam acaz*). Крім того, можливо, слово *танкас* на малюнку Кнорозова, де літера *C* дописана з певним проміжком, пов'язане з перекладами того ж Бальмонта японської поезії у жанрі танка. При цьому в дитячих записках Кнорозова зустрічається чимало вигаданих слів, наприклад, *ноган*, *сецомереня*, *воговевя* та ін., і слово *танкас* теж може бути одним з таких дитячих неологізмів.

Костянтин Бальмонт присвятив подорожі до Мексики, опису культури майя також збірку есе «Зміїні квіти» (рос. «Змеиные цветы») [3]. У цій книзі Бальмонт називає наукові праці, присвячені історії майя і ацтеків, які він купив або прочитав у бібліотеках. Крім того, у цьому виданні міститься 32 фотографії Мексики, в тому числі міст Мітли та Паленке, а також пейзажі та рослини Мексики. Можливо, ця книга також була у родині Кнорозових. Зокрема, у збірці Бальмонт згадує про міфологічну істоту майя, у якої були великі дзеркальні очі (є малюнок Кнорозова істоти з такими очима, пор. з наведеним вище висновком психолога Портнвої). Бальмонт згадує про ієрогліфи майя, які він побачив, зокрема, у Паленке, та висловлює надію, що колись «символи-букви, знаки-слова» будуть розгадані. Через 42 роки після виходу у світ книги Бальмонта його побажання буде здійснене Юрієм Кнорозовим.

Своє зацікавлення писемністю майя Кнорозов пояснював тим, що до його рук потрапила стаття німецького науковця Пауля Шелльхаса «Дешифрування писемності майя – нерозв'язна проблема» і він вирішив спростувати це твердження. Збереглися кадри документального фільму, знятого мексиканським режисером Тіахоги Руге про приїзд Юрія Кнорозова у Мексику, де він говорить про цю версію звернення до цивілізації майя. Однак його дитячі малюнки переконливо свідчать про те, що зацікавлення культурою майя було закладене батьками Кнорозова і збереглося у його підсвідомості (пор. із враженнями від поеми Гомера «Іліада», яка потрапила до рук Генріха Шлімана, коли він був дитиною, що стало поштовхом до пошуку ним у дорослому віці легендарної Трої і відкриття мікенської цивілізації). При цьому сам Юрій Кнорозов писав наукові розвідки про малюнки дітей різних цивілізацій і проводив паралелі між дитячими малюнками та графічною сигналізацією первісних племен [14].

Цікаво також, що у фільмі, знятому в Мексиці, Кнорозов повторює слова Шерлока Холмса з оповідання Артура Конан Дойла «Чоловічки у танці»: *Те, що винайшла одна людина, може розгадати інша* [пор.: 8]. Як свідчить Г. Єршова, у родині Кнорозових діти модифікували шифр з цього оповідання і використовували його для переписки. Крім того, ними був вигаданий ще один шифр [9, с. 70, 71, 85]. Безумовно, користування тайнописами у дитинстві сприяло розвитку у Юрія Кнорозова навичок дешифрування кодів, що потім також допомогло йому розкрити таємницю ієрогліфів майя.

Ще однією загадкою, пов'язаною з ім'ям Юрія Кнорозова, є, як не дивно, дата і місце його народження. Різні джерела подають як 19 листопада, так і 31 серпня 1922 р. Проте сумніви щодо цього також мають бути розвіяні. Мати Кнорозова була віруючою людиною, батьки хрестили усіх своїх дітей. У м. Південне Харківської області збереглася церква Святого Духа, у якій хрестили Юрія, за церковним календарем – Георгія. Батьки Юрія могли дати синові ім'я тільки згідно із цим календарем. Саме у листопаді тричі святкується день Святого Георгія, у серпні такого дня немає. Водночас у метриці про народження записано українською мовою, що Юрко Валентинович Кнорозов народився 18 жовтня 1922 р. [9, с. 84], тобто йдеться про інший місяць. До того ж в одних документах згадується, що він народився в с. Південне, а в інших – що у Харкові. Можливо, у харківських архівах зберігаються записи про те, у якому ж місяці і де народився Кнорозов.

Дешифрування Ю. Кнорозовим писемності майя важко переоцінити. Воно не тільки відкрило світу цю високорозвинену цивілізацію, але й дає можливість зробити висновки про універсалізм багатьох мовних, зокрема граматичних, явищ у різних народів. Наприклад, словотвірна та синтаксична системи мови майя виявляють багато спільного з індоєвропейськими мовами (афіксальне творення слів, головні та другорядні члени речення, наявність прийменників тощо). Розшифровані тексти можуть бути матеріалом різноманітних типологічних студій, досліджень у пошуках прамови (прамов) людства та ін. Наукова спадщина Ю. Кнорозова має інтердисциплінарний характер. Кнорозов досліджував проблеми комунікації, вплив на масову свідомість, взаємозв'язки мови та культури. Певний час він очолював групу етнічної семіотики та етнолінгвістики в Інституті етнографії Академії наук, входив у раду з проблем головного мозку при Президії академії наук.

Науковий подвиг Юрія Кнорозова був відзначений Державною премією, орденами та медалями, серед яких орден Ацтекського орла (Мексика) та Велика золота медаль (Гватемала), він був почесним членом Національного географічного товариства США та ін. В останні роки життя Кнорозова Мексика допомагала йому фінансово. Експозиції, присвячені Кнорозову, знаходяться в музеях Мексики та Гватемали, він є національним

героєм цих країн. Сучасна мова майя послуговується латинськими літерами [26], проте ієрогліфічна система майя вивчається у багатьох навчальних закладах Мексики, є джерелом пізнання цієї культури. Кожного року мексиканські та гватемальські археологи відкривають пам'ятки майя і мають змогу прочитати написи на них. У різних країнах стоять пам'ятники Кнорозову. Як справедливо зазначає В. Мараєв, «у Харкові або у Південному пам'ятника досі немає» [18]. На жаль, Юрій Кнорозов за життя не був відзначений на своїй батьківщині – Україні. Щоправда, протягом останніх років з'явилися вулиці Юрія Кнорозова у Харкові та м. Південне; на Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна та будинку, де він, можливо, народився, є меморіальні дошки, присвячені Кнорозову. У 2022 р. у Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна відбувся круглий стіл, присвячений Кнорозову (доповідачі – Г. М. Шпорт, В. В. Скірда, С. А. Віротченко) [16]. Проте потрібні не тільки нові відзначення пам'яті великого науковця, але

й дослідження його праць, застосованих ним міждисциплінарних методів дешифрування ієрогліфів, фактів біографії Юрія Кнорозова, і, що особливо важливо, очищення його пам'яті від очорніння.

У сучасному глобалістському світі переважає концепція, згідно з якою сьогодні немає потреби виховувати інтелігенцію в традиційному розумінні цього слова. Відповідно до цього підходу, наприклад, вищі навчальні заклади у різних країнах готують тільки вузьких фахівців. Так, скажімо, один з провідних польських соціологів проф. Г. Доманський стверджує, що «заміна типу інтелігенції типом, що достосовується до ринкової раціональності, не є свідченням кризи, а лише модернізації суспільної структури» (переклад наш) [28]. Проте життя Юрія Кнорозова, його глибокі пізнання у різних галузях науки та культури, розшифровка ним писемності народу майя, методика виховання, застосована у його родині, свідчать про те, що тільки широка ерудиція у поєднанні з фаховою підготовкою дають результати, які приводять до справжніх відкриттів.

Список використаної літератури

1. Архив Ю. В. Кнорозова. Автобіографія. URL: <http://knorozov.com/> (дата звернення 14.10.2023).
2. Бальмонт К. Д. В странах Солнца. URL: <https://traumlibrary.ru/book/balmont-v-stranah-solnca/balmont-v-stranah-solnca.html> (дата звернення 10.10.2023).
3. Бальмонт К. Д. Змеиные цветы, 1910. URL: https://viewer.rusneb.ru/ru/000199_000009_003765117?page=1&rotate=0&theme=black (дата звернення 1.10.2023).
4. Бальмонт К. Д. Зовы древности, 1909. URL: https://imwerden.de/pdf/balmont_sochineniya_tom1_2010_text.pdf (дата звернення 1.10.2023).
5. Бальмонт К. Д. Птицы в воздухе, 1908. URL: https://rusneb.ru/catalog/000199_000009_003746460/ (дата звернення 10.10.2023).
6. Гипич Н. Юрий Кнорозов: Как харьковчанин открыл миру цивилизацию майя. 19.11.2021, *Депю Харьков. Только Украина*. URL: <https://kh.depo.ua/rus/kh/yuriy-knorozov-kharkivyanin-yakiy-vidkriv-svitu-tsvilizatsiyu-mayu-202111141389410> (дата звернення 15.09.2023).
7. Григор'єва С. Автори анімаційного серіалу «Книга-мандрівка. Україна» відзняли другий сезон, 30.08.2019. URL: <https://city-adm.lviv.ua/news/culture/269205-avtory-animatsiinoho-serialu-knyha-mandrivka-ukraina-vidznialy-druhyi-sezon> (дата звернення 20.20.2023).
8. Дойл А. К. Чоловічки у танці (переклад В. Панченка). URL: ukrlib.com.ua (дата звернення 23.10.2023).
9. Ершова Г. Г. Последний гений XX века. Юрий Кнорозов: судьба ученого, Москва: изд-во РГГУ, 2019. 794 с.
10. Книга-мандрівка. Україна, 1 серія. Код Кнорозова. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=HnnDpbJMw00>. (дата звернення 20.09.2023).
11. Кнорозов Ю. В. Древняя письменность Центральной Америки. *Советская этнография*. № 3. 1952. С. 100-118.
12. Кнорозов Ю. В. Избранные труды / Сост. и отв. редактор М. Ф. Альбедиль, Санкт-Петербург: МАЭ, 2018. 594 с.
13. Кнорозов Ю. В. Иероглифические рукописи майя. Ленинград: Наука, 1975. 272 с.
14. Кнорозов Ю. В. Особенности детских изображений // Кнорозов Ю. В. Избранные труды / Сост. и отв. редактор М. Ф. Альбедиль. Санкт-Петербург: МАЭ, 2018. С. 47-53.
15. Кнорозов Ю. В. Письменность индейцев майя. Москва-Ленинград: Изд-во АН СССР, 1963. 660 с.
16. Круглий стіл, присвячений 100-річчю від дня народження Юрія Кнорозова. *Каразінський університет*. URL: [https://karazin.ua/news/kruhlyi-stil-prysviachenyi-100-richchiu-vid-nsbp-dnia-narod/](https://karazin.ua/news/kruhlyi-stil-prysviachenyi-100-richchiu-vid-dnia-narodzhennya-yuriya-knorozova) (дата звернення 20.10.2023).
17. Ланда Д. де. Сообщения о делах в Юкатане / Перевод и примечания Ю. Кнорозова. Москва-Ленинград: Изд-во АН СССР, 1955. 310 с.
18. Мараєв В., Геній з Харківщини, який розгадав таємниці майя. *Український інтерес*. URL: <https://spektrnews.in.ua/news/gen-y-z-hark-vschini-yakiy-rozgadav-ta-mnic-mayu---vladlen-mara-v/54337#gsc.tab=0> (дата звернення 10.10.2023).
19. Мартынов Д. Е., «Последний гений...», или страна должна знать своих героев (о биографии Юрия Кнорозова) [рецензия на книгу: Ершова Г. Г. Последний гений XX века. Юрий Кнорозов: судьба ученого. Москва, 2019]. *Ученые записки Казанского университета. Серия Гуманитарные науки*. 2020. Т. 162, кн. 1. С. 236-250.

20. Назаренко М. Й. Бальмонт, Костянтин Дмитрович. *Велика українська енциклопедія*. URL: https://vue.gov.ua/%D0%91%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D1%82_%D0%9A%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%8F%D0%BD%D1%82%D0%B8%D0%BD_%D0%94%D0%BC%D0%B8%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87 [оприлюднено 29.11.2022]. (дата звернення 15.10.2023).
21. Прокopenko Л. І., Біда О. А. Лицар суворой доброти. *Вісник Черкаського університету. Серія Педагогічні науки*. 2009. Вип. 166. С. 140-143.
22. Стогов І. Геній снаружи всех измерений: Илья Стогов о новой биографии Кнорозова [Рецензия на книгу Галины Ершовой «Последний геній XX века»]. URL: <https://gorky.media/reviews/genij-snaruzhi-vseh-izmerenij-ilya-stogov-o-ponvoj-biografii-knorozova/> (дата звернення 15.10.2023).
23. Талах В. М. Вступ до ієрогліфічної писемності майя. Київ, 2019. 62 с. URL: <https://www.indiansworld.org/Biblio/Hieroglyphs-maya-Talakh/Integral0.pdf> (дата звернення 15.10.2023).
24. Тараненко І., Воробйова М., Лешак М., Кнурова Ю., Книга-мандрівка. Україна. Київ: Книголав, 2017. 68 с.
25. Шпорт Г. Юрій Володимирович Кнорозов: майяніст. *Харківський університет*. URL: https://gazeta.karazin.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3182&Itemid=3249 (дата звернення 10.10.2023).
26. Davies D. Mayan Languages. URL: mayaarchaeologist.co.uk (дата звернення 10.10.2023).
27. Elagina E., Сумрачний геній, опередивший время. *Міжнародний журнал «Новини України»*. 10 червня 2020 р. URL: <https://www.muz-ua.info/?p=3141> (дата звернення 20.09.2023).
28. Suchodolska M. Wykształcenie przegrzywa z pnieńdzmi. Rozmowa z prof. Henrykiem Domańskim, socjologiem z Instytutu Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk. *Angora*. 2023. Nr 6 (1703). S. 27-28.

Надійшла до редакції 18 вересня 2023 р.
Прийнята до друку 17 жовтня 2023 р.

References

1. Archive of Y. V. Knorozov. Autobiography. URL: <http://knorosov.com/> (accessed October 14, 2023).
2. Balmont K.D. In the countries of the Sun. URL: <https://traumlibrary.ru/book/balmont-v-stranah-solnca/balmont-v-stranah-solnca.html> (accessed 10.10.2023).
3. Balmont Snake Flowers, 1910. URL: https://viewer.rusneb.ru/ru/000199_000009_003765117?page=1&rotate=0&theme=black (accessed on October 1, 2023).
4. Balmont Calls of the Ancients, 1909. URL: https://imwerden.de/pdf/balmont_sochineniya_tom1_2010_text.pdf (accessed on October 1, 2023).
5. Balmont Birds in the Air, 1908. URL: https://rusneb.ru/catalog/000199_000009_003746460/ (accessed 10.10.2023).
6. Нурч Н. Yuri Knorozov: How a Kharkiv resident opened the Mayan civilization to the world. 19.11.2021, Depo Kharkiv. Only Ukraine. URL: <https://kh.depo.ua/rus/kh/yuriy-knorozov-kharkivyanin-yakiy-vidkriv-svitu-tsvivilizatsiyu-mayya-202111141389410> (accessed September 15, 2023).
7. Hryhorieva S. The authors of the animated series "Book Travel. Ukraine" filmed the second season, 30.08.2019. URL: <https://city-adm.lviv.ua/news/culture/269205-avtory-animatsiinoho-serialu-knyha-mandrivka-ukraina-vidznialy-druhyi-sezon> (accessed 20.20.2023).
8. Doyle A. K. Men in Dance (translated by V. Panchenko). URL: ukrlib.com.ua (accessed on 10/23/2023).
9. Ershova G.G. The Last Genius of the Twentieth Century. Yuri Knorozov: the fate of a scientist, Moscow: RGGU Publishing House, 2019. 794 с.
10. Traveling book. Ukraine, 1 series. Knorozov's code. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=HnnDpbJMw00> (accessed September 20, 2023).
11. Knorozov Y. V. Ancient writing of Central America. *Soviet ethnography*. № 3. 1952. P. 100-118.
12. Knorozov Y. V. Selected works / Compiled and edited by M. F. Albedil, St. Petersburg: MAE, 2018. 594 p.
13. Knorozov Yu. V. Hieroglyphic manuscripts of the Maya. Leningrad: Nauka, 1975. 272 с.
14. Knorozov Yu.V. Features of children's images / Knorozov Yu.V. Izbranye trudy / Compiled and edited by M.F. Albedil, St. Petersburg: MAE, 2018. С. 47-53.
15. Knorozov Yu. V. Writing of the Maya Indians. Moscow-Leningrad: Izdvo AS USSR, 1963. 660 с.
16. Round table dedicated to the 100th anniversary of the birth of Yuri Knorozov. *Karazin University*. URL: <https://karazin.ua/news/kruhlyi-stil-prysviachenyi-100-richchiu-vid-nbsp-dnia-narod/> (accessed October 20, 2023).
17. Landa D. de. Reports on affairs in the Yucatan / Translation and notes by Yuri Knorozov. Moscow-Leningrad: Izdvo AS USSR, 1955. 310 с.
18. Marayev V., The genius from Kharkiv region who solved the Mayan mysteries. *Ukrainian interest*. URL: <https://spektrnews.in.ua/news/gen-y-z-hark-vschini-yakiy-rozgdav-ta-mmic-mayya---vladlen-mara-v/54337#gsc.tab=0> (accessed 10.10.2023).
19. Martynov D. E., "The Last Genius..." or the country should know its heroes (about the biography of Yuri Knorozov), book review: Ershova G.G., The Last Genius of the Twentieth Century. Yuri Knorozov: The Fate of a Scientist, Moscow 2019. *Scientific Notes of Kazan University. Series Humanities*, 2020, vol. 162, book 1, pp. 236-250. С. 239-241.
20. Nazarenko M. Y. Balmont, Konstantin Dmitrievich. *Велика українська енциклопедія*. URL: https://vue.gov.ua/%D0%91%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D1%82_%D0%9A%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%8F%D0%BD%D1%82%D0%B8%D0%BD_%D0%94%D0%BC%D0%B8%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87 [29.11.2022]. (assd15.10.2023).

21. Prokopenko L. I., Bida O. A. Knight of strict kindness. *Bulletin of Cherkasy University. Series Pedagogical Sciences*. 2009. B. 166. C. 140-143.
22. Stogov I., Genius outside all dimensions: Ilya Stogov on the new biography of Knorozov. A review of Galina Ershova's book *The Last Genius of the Twentieth Century*. URL: <https://gorky.media/reviews/genij-snaruzhi-vseh-izmerenij-ilya-stogov-o-pervoj-biografii-knorozova/> (accessed October 15, 2023).
23. Talakh V. M., Introduction to the Mayan Hieroglyphic Writing. Kyiv 2019. 62 p. URL: <https://www.indiansworld.org/Biblio/Hieroglyphs-maya-Talakh/Integral0.pdf> (accessed 10/15/2023).
24. Taranenko I., Vorobiova M., Leshak M., Knurova Y., *Book-travel*. Ukraine. Kyiv: Knigolav, 2017. 68 c.
25. Shport G., Yuri Vladimirovich Knorozov: Mayanist. *Kharkiv University*. URL: https://gazeta.karazin.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3182&Itemid=3249 (accessed 10.10.2023).
26. Davies D. *Mayan Languages*. URL: mayaar-chaelogist.co.uk (дата звернення 10.10.2023).
27. Elagina E., Sumrachnyi genius, ahead of time. *International magazine "News of Ukraine"*. June 10, 2020. URL: <https://www.muz-ua.info/?p=3141> (accessed September 20, 2023).
28. Suchodolska M., Wykształcenie przegrywa z pieniędzmi. Rozmowa z prof. Henryk Domański, socjologiem z Instytutu Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk. *Angora*. 2023. No. 6 (1703). s. 27-28.

Submitted September 18, 2023.

Accepted October 17, 2023.

Iryna Kononenko, Doctor of Philology (Ukraine), Habilitated Doctor (Poland), Professor of the Department of Ukrainian Studies, Faculty of Applied Linguistics, University of Warsaw (Dobra 55, 00-312 Warsaw, Poland); e-mail: ikononenko@uw.edu.pl; <https://orcid.org/0000-0002-7637-3271>

Psycholinguistic and psychological foundations of the decoding of the Maya writing (to the 100th anniversary of the birth of Yuri Knorozov)

The article is devoted to the psycholinguistic and psychological grounds for the interest in the language and culture of the Maya people by Yuri Knorozov, a genius native of Kharkiv. It was Knorozov who deciphered the Mayan script, which made it possible to read Mayan books, inscriptions on monuments, and continue to replenish the treasury of knowledge about this people.

The figure of the scientist and his research methods have been largely distorted in a number of scientific works and in the media. This article refutes these insinuations and explains the prerequisites for Yuri Knorozov's interest in Maya writing. Such a study is being conducted for the first time.

The origins of Knorozov's interest in Mayan culture lie in his childhood. Yuri's parents used a deeply thought-out system of child-rearing, developing a love of literature and art in their children. Yuri Knorozov's children's drawings have been preserved, some of which are illustrations to Konstantin Balmont's works about Mexico, primarily about the history, mythology, and archaeological sites of the Maya. The family used to write coded notes to each other. In the future, this helped Yuri Knorozov to find a system for deciphering Mayan hieroglyphics.

During his student years, Knorozov began researching Mayan books. He developed a method of positional statistics and cross-reading, identifying 355 hieroglyphs; he also discovered the sign-phonetic syllable relationship in Mayan writing.

Yuri Knorozov's scientific heritage, research methods, and biographical facts require further analysis. The figure of the scientist and his works should be popularized in Ukraine.

Keywords: Yuri Knorozov, Maya, writing, decipherment, psycholinguistic and psychological analysis.
